

Lätt om odling

Nr 23 • Odla bär

Jordgubbar, hallon, krusbär, svarta och röda vinbär är alla lättodlade trädgårdsdelikatesser och självklara inslag i våra trädgårdar.

Jordgubbar är nog de bär som mest av alla förknippas med sommaren. De är rika på järn och C-vitamin.

Hallon, sensommarens delikatessbär, är en flerårig halvbuske. Varje skott i sig är tvåårigt. Det finns också plantor med ettåriga skott, så kallade hösthallon, som ger skott och skörd samma år. De mognar i augusti–september.

Björnbär är en nära släkting till hallonet men med ett mer slingrande växtsätt och besvärligare att hantera med sina hakformade taggar.

Krusbär var mycket populärt i slutet av 1800-talet i hela Europa. Men den amerikanska krusbärsmjöldaggens framfart i odling ledde till att antalet sorter snabbt minskade. I gamla trädgårdar kan man ibland hitta äldre sorter, som det kan vara värt att göra nya buskar av.

Svarta vinbär är mycket rika på C-vitamin. Den som är osäker på om en kal buske är svarta eller röda vinbär kan skrapa på barken och känna dess särpräglade doft. Svarta vinbär växer fortfarande vilda ("tistron") på många platser i Sverige. Unga skott är ljusbruna, äldre mörkare. Buskarna börjar växa tidigt och är en av de första att grönska på våren. Blomknopparna bildas på både ettåriga skott och äldre fruktved.

Röda vinbär är inte lika C-vitaminrika som svarta vinbär. De har ett relativt upprätt växtsätt med kraftiga styva grenar. De flesta blomknoppar finns på grenar som är mellan två och fem år.

Vita vinbär kommer från en mutation, dvs en förändring i arvsmassan hos röda vinbär.

Krusvinbär är en korsning mellan krusbär och svarta vinbär. Busken blir upp till 2 m hög. Kan odlas som spaljé. Mognar i juli–augusti. Krusvinbär tycks varken angripas av mjöldagg eller vinbärsgallkvalster. Aromen är fin och bären är rika på C-vitamin.

Krusbär, svarta och röda vinbär är vanligast som buskar men de odlas även som häck, spaljerade eller på stam.

Jord och gödsling

Jordgubbar och hallon trivs bäst i en mullrik, lucker mineraljord med pH-värde runt 6 – hallon något lägre 5,5–6,0.

Jordgubbar kräver måttligt med näring. För mycket kväve gör dem frodiga men bären blir färre. Grundgödsla före plantering en med ca 3–4 kg stallgödsel per kvm. Då får plantorna en bra start och utvecklar sidokronor innan det är dags att bilda blommor.

När plantorna börjat ge skörd behöver de ganska lite näring. Titta på dem; frodiga, friska gröna plantor har tillräckligt med näring medan små bleka plantor troligtvis lider av näringsbrist. För tät jord kan också yttra sig i små bleka plantor.

Gödsla direkt efter skörd med hönsgödsel eller komposterad stallgödsel (finfördelad). Även blodmjöl eller gräsklipp får svaiga plantor att börja växa. Undvik att gödsla på våren.

Hallon som växer i jord med för högt pH-värde kan lida brist på järn och mangan, vilket gör bladen regelbundet gulfläckiga. Var försiktig med kalk, aska och Algomin till just hallon.

Hallon behöver mer näring än jordgubbar. Gödsla både i samband med planter-

Utgiven av

Svenska Förbundet för Koloniträdgårdar och Fritidsbyar

Åsögatan 149 • 116 32 Stockholm • Tel. 08-556 930 80

e-post: kansli@koloni.org • hemsida: www.koloni.org

ring, 4–6 l stallgödsel per kvadratmeter, och sedan regelbundet 3–4 l per kvm varje år. Undvik kväverik gödsel alltför sent på säsongen.

En välskött hallonhäck kan leva i flera årtionden. Bäst skörd ger de i ca 8–10 år. Sedan kan det vara dags att plantera nytt.

Björnbär har i stort sett samma krav på jord och gödsling som hallon men föredrar en något mer kalkrik jord.

Krusbär och vinbär trivs i väl dränerad, gärna något lerhaltig jord som håller fuktigheten. De trivs bäst i sol och värme men tål också skugga. Odla inte i kalla lägen, där blommorna lätt kan skadas av frost.

Krusbär vill gärna ha något högre pH-värde än andra bärbuskar, ca 7,0. Är det lägre bör man kalka.

Alla bärbuskar kan tillföras litet extra näring när de har börjat växa; grovkompost eller täckbark för att bevara fuktigheten och kvaliteten i jorden. Tillför gärna kalium, i form av t ex adularia, som är ett kaliumrikt stenmjöl, eller träaska. Var försiktig med att ge mycket kväve. Det kan gynna krusbärs-mjöldagg och andra svampsjukdomar. Är jorden lätt kan den behöva mullberikas med kompostjord eller väl förmultnad stallgödsel.

Är jorden bördig behöver buskarna inte gödglas särskilt ofta. Växer de dåligt och bildar få skott kan de däremot behöva en extra gödsling på våren med t ex hönsgödsel.

Plantering

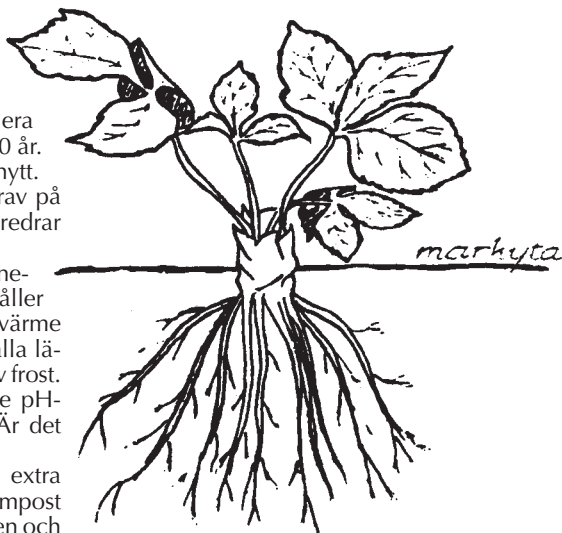
Plantera alltid friska, kraftiga plantor. Köp statskontrollerade, så kallade certifierade plantor till alla bär. De är garanterat virusfria. Hallonplantor som är angripna av virus får färre bär och svagare skott, ofta med oregelbundet gulflammiga blad. Sådana plantor bör bytas ut.

Plantera nya **jordgubbar** ungefär vart fjärde år eller förnya successivt någon rad varje år med egna revor.

Plantera inte för djupt (se skiss) och plantera i jord som är fri från rotogräs. Plantavstånd 30–40 cm.

Plantera **hallon** i jord som är fri från rotogräs. Täck marken med bark eller flis för att kväva och slippa fröogräs. Täckningen håller kvar fukten och jämnar ut jordtemperaturen.

Hallon planteras antingen som uppväxta rotskott eller som rotsticklingar, d v s rotbitar med knoppanslag. Plantera med 1,5–2 m radavstånd och 50–70 cm mellan plantorna.

Björnbär mår bäst av att planteras i söderläge eftersom bären mognar sent, ända in i oktober, och behöver mycket sol. Björnbär är mest lämpat för de sydligare delarna av vårt land, där de också växer vilt. Vissa sorter kan klara sig till zon III i ett bra läge.

Krusbär, svarta och röda vinbär grönskar alla tidigt och bör därför planteras på hösten eller tidigt på våren med 1,5–2 m avstånd åt alla håll.

Gödsla före planteringen med väl förmultnad kompost eller väl förmultnad stallgödsel.

Beskär samtidigt om buskarna planteras på våren. Vänta till våren med att beskära buskar som planteras på hösten. Korta av grenarna till ca 20 cm. Behåll 4–5 kraftiga skott och ta helt bort de svaga. Krukodlade buskar, som har dragits upp i kruka kan man plantera när som helst. De behöver inte beskåras alls vid planteringen.

Välskötta, friska buskar behöver inte bytas ut förrän efter 15–20 år.

Skötsel, beskärning

Håll **jordgubbar** rena och friska genom att täcka jorden i landet med halm, gräsklipp, flis, bark eller tidningar. Ett alternativ är att täcka jorden med svart plast före plantering. Sätt sedan ner plantorna genom ett så litet hål som möjligt.

- Plocka bort revor på plantorna, utom de som ska bli nya plantor. Revorna tar kraft från moderplantan.

- Ta bort ogräs, hacka eller skyffla ytligt

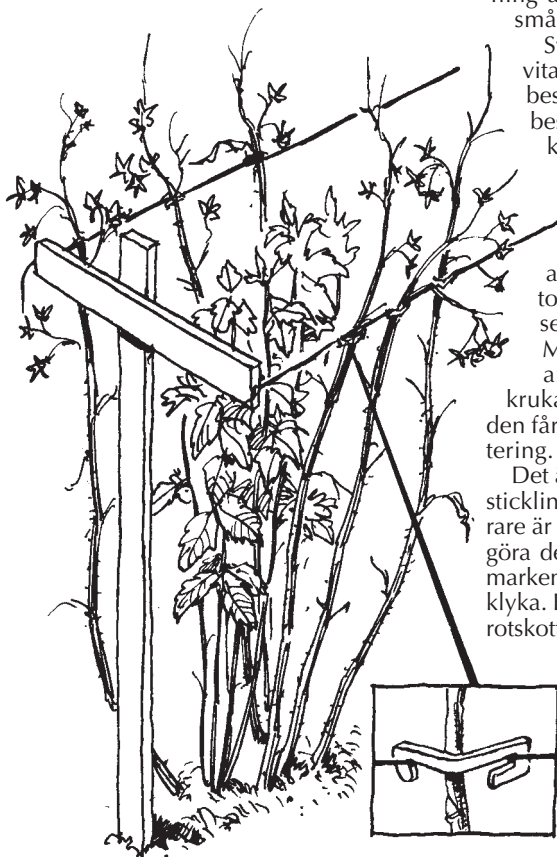
eftersom jordgubbsplantan har ett grunt rotsystem som lätt skadas.

- Vattna om det är torrt, helst tidigt på morgonen, när bären ska mogna.
- Klipp av blasten efter skörd om du har problem med sjukdomar på plantorna.

Ta bort gamla skott på **hallon** (känns igen på sin gråvita bark) så fort som möjligt efter skörden. Glesa ur bland de nya skotten och lämna kvar högt 7 skott per planta eller 12–15 skott per meter.

- En häck med hösthallon klipps helt ner efter skörd.
- Vattna om det är torrt och varmt när bären mognar så blir de större. Vattna på jorden, inte på plantorna.

De flesta hallonsorter behöver någon form av stöd. Vanligast är att fästa linor vid ändstolpar med tvärsålar. En avancerad metod är att fästa fjolårsskotten vid linor och låta årsskotten växa upp mellan. Enklast är att placera stolpar i var ända med linor mellan som i princip klämmer ihop plantorna.

Toppa hallonplantorna om skotten blir så höga att det är svårt att nå att plocka.

Spaljera **björnbärsplantorna** mot en vägg, plank eller liknande för att underlätta skörden, eller låt plantorna få breda ut sig över ett stenröse eller berg, som de gör i naturen.

Att sära på **tvåårsskott** (som ger skörd) och nya **årsskott** underlättar beskärningen på hösten.

Skydda plantorna över vintern genom att lägga ner rankorna (årsskotten). Täck med halm, löv, ris eller liknande.

På **krusbär** och **vinbär** tar man bort nedliggande och gamla grenar. Skär ända ner och lämna inga stubbar, som lätt angrips av sjukdomar. Gynna grenar som strävar efter att växa uppåt. Senhöst eller vårvinter är bästa tiden för beskärning.

I norra Sverige är det bättre att beskära på våren. Beskärning ger en kraftig buske med större bär. En gles buske minskar också risken för sjukdomar. Ingen beskärning alls gör buskarna risiga och bären små.

Svarta vinbär gallras varje år. Röda, vita vinbär och krusbär behöver inte beskäras lika ofta. Svarta vinbär tål att beskäras kraftigare (upp till 1/3 av busken) än röda, som ger bär även från buskens äldre partier.

Förökning

Från jordgubbsplantor är det lätt att ta egna revor för att få nya plantor. Låt revan rota sig i landet, gräv sedan upp den och plantera om. Man kan också ta revan när bara rotanlagan syns och sticka den i en kruka eller en särskild plantbädd där den får rota sig tills det är dags för utplantering.

Det är mycket lätt att föröka **vinbär** med sticklingar eller genom nedläggning. Svårare är det att föröka **krusbär**. Säkast är att göra det med avläggare. Lagg grenar mot marken på våren och håll dem kvar med en klyka. Från knopparna utvecklas rötter och rotskott. De täcks med ca 10 cm jord när de

är ca 15 cm långa. Skär av de rotade skotten från moderplantan på hösten. Beskär och plantera. Man kan också ta örtartade sticklingar på sommaren, sätta i krukor med sandblandad jord, täcka med plast eller fiberduk och låta dem stå skyddat utomhus över vintern.

Förökning av bärbuskar genom avläggare eller nedläggning.

Krusvinbär är lätta att föröka med sticklingar.

Jordgubbssorter

Bounty, medelsen; *Dania*, sen; *Elin*, remonterade, d v s blommor om; *Honeoye*, tidig, frisk; *Korona*, medeltidig; *Sara*, smulgubbe, tidig.

Hallonsorter

Anlis, zon VI; *Canby*, zon IV; *Golden Queen*, zon III; gula; **Haida**, zon V; *Lloyd George*, zon; *Ottawa*, *Preussen* och *Ålandsbro Asker*, zon VI.

Fyra svenska hösthallon, härdiga i zon I–III, finns nu i handeln:

Ariadne, *Bohème*, *Carmen* och *Diana* (gult) – delvis taggfria skott på den översta tredjedelen. Börjar mogna i mitten av augusti.

Björnbärssorter

– alla härdiga till zon III

Bedford Thornless, taggfri, tidig; *Douglas*, ny taggfri sort; *Taybär*; korsning mellan björnbär och hallon; *Loch Ness*, ny taggfri, tidig sort.

Krusbärssorter

Samtliga här nämnda är motståndskraftiga mot mjöldagg.

Hinnonmäki gul; *Hinnonmäki röd*; *Invicta gul*; *Martlet röd*.

Svarta vinbär

Köp sorter som är resistent mot mjöldagg, som är upprättväxande och vars bär mognar jämnt på klasen. Samtliga sorter nedan är härdiga minst till zon VI.

Bojan, *Hildur*, *Hedda*, *Intercontinental*, *Polar*, *Risarp*, *Storklas*, *Öjebyn*.

Röda vinbär

Jonkheer van Tets, zon III, *Röda holländska*, zon VI, *Rondom*, zon III, *Rubina*, zon VI.

Vita vinbär

Gullan, zon VI, *Vita långklasiga*, zon VI, *Vit jätte*, zon IV.

Krusvinbär

Kroma, *Josta*, *Ribella* och *Biva* finns i handeln. Bären blir svartröda och större än stora svarta vinbär men skörden som regel inte så stor. Härdigt till och med zon III (IV).

Bär på stam

Svarta och röda vinbär och krusbär på stam, som man köper, är ympade i toppen på en grundstam av taggrips eller gullrips. Det går också att dra upp egna stamformer av vinbär utan att ympa. stammen blir då vek och måste ha stöd. Bäst att stamma upp är upprättväxande sorter.

På en vinbärsbuske som ska stammas upp klipps alla grenar bort utom de tre kraftigaste. Dessa tre får växa upp ordentligt stagade med käppar. Välj ut den bästa grenen av de tre när de har blivit 100–110 cm höga. Klipp av de övriga två årsskotten så långt ner som möjligt. Man kan också fläta ihop de tre grenarna vilket ger en stadig och vacker stam. Nästa vår toppas skotten på 100–110 cm höjd. Nu får det inte komma grenar från roten eller utefter stammen. Bara de grenar som växer ut i toppen ska bli kvar. Det blir lagom med 3–5 grenar. Dessa toppas senare in så att endast 10–15 cm återstår. Håll kronan relativt liten och knubbig genom att gallra och toppa in.

Ingrid Nordwall, Solveig Sidblad (text)
Han Veltman (teckningar)

Utgiven av

Svenska Förbundet för Koloniträdgårdar och Fritidsbyar

Åsögatan 149 • 116 32 Stockholm • Tel. 08-556 930 80

e-post: kansli@koloni.org • hemsida: www.koloni.org